

Allanova Shasenem Jabbarbergenovna

*Nukus shahar 46-sonli ayrim fanlar chuqurlashtirilib
o‘qitiladigan sinflari bor davlat umumta’lim maktabida
o‘qituvchi logoped*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada logopediya fanining jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni, nutq nuqsonlarining shaxs rivojiga ta’siri hamda logopedik xizmatlarning ijtimoiy ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, bolalar va kattalar nutqidagi buzilishlarni erta aniqlash, ularni korreksiyalash va jamiyatga to‘laqonli moslashtirishda logoped mutaxassislarining roli tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar: *logopediya, nutq nuqsonlari, ijtimoiy moslashuv, inklyuziv ta’lim, logopedik yordam.*

Kirish

Bugungi kunda jamiyat taraqqiyoti inson salohiyati, uning muloqot qobiliyati va ijtimoiy faolligi bilan chambarchas bog‘liq. Nutq – shaxsning asosiy psixik faoliyatlaridan biri bo‘lib, u orqali inson atrof-muhit bilan aloqaga kirishadi, bilim oladi va o‘z fikrini ifodalaydi. Nutq rivojidagi nuqsonlar esa shaxsning ta’lim olishi, ijtimoiy moslashuvi va psixologik holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois logopediya sohasi jamiyatda muhim o‘rin tutadi.

Logopediya fanining mazmuni va vazifalari:

Logopediya — nutq buzilishlarini o‘rganish, ularning kelib chiqish sabablari, oldini olish va bartaraf etish yo‘llarini ishlab chiquvchi fan sohasi hisoblanadi. Logopediyaning asosiy vazifalariga quyidagilar kiradi:

nutq nuqsonlarini erta aniqlash;
nutq buzilishlarining sabablarini tahlil qilish;
korreksion-rivojlantiruvchi mashg‘ulotlarni tashkil etish;
bolalar va kattalarni jamiyatga moslashtirish;
ota-onalar va pedagoglar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish.

Nutq nuqsonlarining jamiyatga ta’siri:

Nutq nuqsonlari shaxsning ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishiga to‘sqinlik qiladi. Ayniqsa, bolalik davrida nutqdagi muammolar:

o‘quv faoliyatida qiyinchiliklar;
tengdoshlar bilan muloqotda cheklanish;
o‘ziga ishonchsizlik va psixologik muammolarni keltirib chiqaradi.

Agar bunday muammolar o‘z vaqtida bartaraf etilmasa, ular kattalik davrida ham saqlanib qolib, kasbiy faoliyat va ijtimoiy munosabatlarga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Logopediyaning inklyuziv ta’limdagi o‘rni:

Inklyuziv ta’lim sharoitida logopediya alohida ahamiyat kasb etadi. Nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalarning umumta’lim muassasalarida teng huquqli ta’lim olishi uchun logopedik yordam zarur. Logoped mutaxassis:

- individual yondashuv asosida ishlaydi;
- pedagoglar bilan hamkorlikda o‘quv jarayonini moslashtiradi;
- bolaning kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Bu esa jamiyatda tenglik va ijtimoiy adolat tamoyillarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Jamiyat rivojida logoped mutaxassislarining roli:

Logopedlar nafaqat ta’lim muassasalarida, balki sog‘liqni saqlash, reabilitatsiya markazlari va ijtimoiy xizmatlarda ham faoliyat yuritadi. Ular:

- nutq buzilishiga ega shaxslarning hayot sifatini yaxshilaydi;
- mehnat bozorida raqobatbardoshlikni oshiradi;
- sog‘lom va barkamol avlodni tarbiyalashga hissa qo‘shadi.

Shu sababli logopediya sohasi jamiyatning barqaror rivojlanishida muhim ijtimoiy ahamiyatga ega.

Logopediya sohasi jamiyatda muhim ijtimoiy, pedagogik va psixologik vazifalarni bajaradi. Nutq nuqsonlarini erta aniqlash va samarali korreksiyalash orqali shaxsning to‘laqonli rivojlanishi va jamiyatga moslashuvi ta’minlanadi. Logopedik xizmatlarni rivojlantirish, malakali mutaxassislar tayyorlash va aholining bu soha haqidagi xabardorligini oshirish jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biridir.

Nutq insonning jamiyat bilan muloqot qilishida, o‘z fikrini ifoda etishda va shaxs sifatida shakllanishida eng muhim vositadir. Bola hayotining dastlabki yillaridanoq nutq faoliyati orqali atrof-muhitni anglaydi, his-tuyg‘ularini bildiradi hamda ijtimoiy tajribani o‘zlashtiradi. Shu bois nutqning to‘g‘ri shakllanishi bolaning psixologik, intellektual va ijtimoiy rivojlanishida hal qiluvchi o‘ringa ega.

Nutq buzilishlari bolalar va kattalarda uchrashi mumkin. Ammo ayniqsa maktabgacha va boshlang‘ich yoshda bu muammolarga o‘z vaqtida e’tibor berilmasa, u bolaning o‘qish, yozish, muloqot va tafakkur jarayonlariga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shunday vaziyatda logoped mutaxassislari faoliyati beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Logoped — bu nutq buzilishlarini aniqlaydigan, korreksiyalovchi va nutqni rivojlantirishga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlarni olib boradigan, ilmiy-pedagogik bilim va psixologik yondashuvlarga ega mutaxassisdir. Ular nafaqat talaffuz xatolarini to‘g‘rilaydi, balki bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi, ijtimoiy moslashuvini ta’minlaydi va muvaffaqiyatli hayot yo‘lini shakllantiradi.

Logopediya — bu nutq buzilishlarini o‘rganish, ularni aniqlash, oldini olish va tuzatish usullarini ishlab chiqishga yo‘naltirilgan maxsus pedagogika sohasi bo‘lib, u psixologiya, nevrologiya, lingvistika va fiziologiya fanlari bilan chambarchas bog‘liq.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni hamda “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonunlarida maxsus pedagogik yordam, xususan logopedik xizmatni rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan.

Logopedik ishning ilmiy asosida quyidagi yo‘nalishlar ajratiladi:

Nutq mexanizmlarini o‘rganish – bosh miya, nutq markazlari va artikulyatsiya apparati faoliyatining fiziologik asoslarini tahlil qilish;

Nutq buzilishlarini differensial tashxislash – fonetik-fonematik, leksik-grammatik va umumiy nutq rivojlanmaganlik darajasini aniqlash;

Korreksion dasturlarni ishlab chiqish – bolaning yoshi, psixofiziologik xususiyatlari va nutq nuqsonining turiga mos mashg‘ulot tizimini tanlash;

Psixologik reabilitatsiya – nutq bilan bog‘liq emotsional stressni kamaytirish, ishonch va motivatsiyani oshirish.

Logopedning kasbiy faoliyati pedagogik mahorat, psixologik sezgirlik va tibbiy bilimlarni birlashtiradi. U bolani har tomonlama kuzatadi, uning eshituv, idrok, xotira, diqqat va tafakkur jarayonlarini tahlil qiladi.

Logoped faoliyati quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

1. Diagnostika – nutq holatini, artikulyatsiya apparati faoliyatini va eshituv darajasini aniqlash;

2. Tashxis qo‘yish – nutq buzilishining turini (dizartriya, alaliya, dislaliya, rinolaliya, afaziya va boshqalar) belgilash;

3. Korreksion ishlar – individual yoki guruh mashg‘ulotlar orqali nutqni rivojlantirish; 4. Ota-onalar bilan maslahat ishlari – uy sharoitida mashg‘ulotlarni davom ettirish bo‘yicha ko‘rsatmalar berish;

5. Monitoring – o‘zgarishlarni muntazam kuzatib borish va natijalarni baholash.

Logoped ishining samaradorligi ko‘p jihatdan bolaning psixologik muhitiga bog‘liq. Shu sababli mutaxassislar ota-onalar bilan hamkorlikda bolaning uy sharoitida to‘g‘ri nutqiy muhitini yaratishlari zarur.

Nutq rivojlanishida quyidagi asosiy omillar muhim ahamiyatga ega:

Eshituv faoliyatining to‘liqligi – bola atrofdagi tovushlarni eshitib, ularni takrorlay olishi kerak;

Nutqiy muhit – ota-onalarning to‘g‘ri talaffuzi, so‘z boyligi va bola bilan muloqoti;

Intellektual rivojlanish – idrok, xotira va tafakkur jarayonlarining faolligi;

Tibbiy holat – miya faoliyatidagi nuqsonlar, asab tizimi kasalliklari yoki eshituv organlaridagi buzilishlar;

Ijtimoiy-madaniy muhit – bolaning ijtimoiy faoliyati, bog‘cha yoki maktabdagi o‘rni.

Agar ushbu omillardan birortasi to‘liq ishlamasa, nutq rivojlanishida sekinlik, talaffuzdagi xatolar, so‘z boyligining kamligi yoki grammatik shakllarning noto‘g‘ri ishlatilishi kuzatiladi. So‘nggi yillarda O‘zbekistonda eshitish nuqsoniga ega bolalar uchun tibbiy va pedagogik yordam tizimi sezilarli darajada rivojlandi. “Koxlear implantatsiya” jarrohlik amaliyoti orqali eshitish qobiliyatini tiklash imkoniyatlari kengaydi. Bu esa o‘z navbatida nutq rivojlanishining yangi bosqichini boshlab berdi.

Masalan, 2021-yildan boshlab Sog‘liqni saqlash vazirligi tomonidan o‘tkazilayotgan “Eshituvni qayta tiklash” loyihasi doirasida o‘nlab bolalarga implantatsiya amaliyoti o‘tkazildi. Natijada bu bolalarda eshituv-nutqiy malakalar tiklana boshladi, ular og‘zaki nutq orqali muloqot qilishni o‘rganyapti.

Biroq, implantatsiyadan keyingi davrda logopedik reabilitatsiya jarayoni muhim ahamiyat kasb etadi. Mutaxassislar bolaning eshituv idroki, talaffuz apparati va fonematik sezgirligini rivojlantiruvchi maxsus mashqlarni olib boradi. Shuningdek, ota-onalarga har kuni 10–15 daqiqa davomida artikulyatsion mashqlarni bajarish tavsiya etiladi. Bugungi kunda logopediya sohasi zamonaviy texnologiyalar bilan integratsiyalashmoqda. O‘zbekiston va xorijiy tajribada quyidagi innovatsion yondashuvlar qo‘llanilmoqda:

1. Raqamli logopedik platformalar – masalan, “LoroBot” va “SpeechCare” dasturlari orqali bolaning mashg‘ulot natijalari onlayn kuzatiladi;
2. Sun‘iy intellekt asosidagi tahlil – logopedik mashg‘ulotlarda nutq tovushlarini avtomatik aniqlovchi AI-modullar;
3. Virtual reallik texnologiyalari (VR) – nutq mashqlarini o‘yin shaklida o‘rgatuvchi interaktiv muhitlar;
4. Mobil ilovalar – “Logokids”, “Artikulatsiya”, “Nutq mashqlari” kabi ilovalar ota-onalar uchun qulay yordamchi vosita bo‘lib xizmat qilmoqda;
5. Biofeedback texnologiyasi – talaffuz paytida nafas olish, tovush chiqarish va artikulyatsiyani kompyuter tahlil qiladi va real vaqt rejimida natijani ko‘rsatadi.

O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi huzurida 2023-yilda tashkil etilgan “Maxsus pedagogika va logopediya markazi” aynan ushbu yo‘nalishlarda o‘quv-metodik materiallar yaratmoqda va logopedlarni qayta tayyorlash ishlarini olib bormoqda.

Logopedning muvaffaqiyati faqat nazariy bilimlarga emas, balki shaxsiy fazilatlariga ham bog‘liq. Chunki u nafaqat dars o‘tuvchi pedagog, balki bolaning ichki dunyosiga kiruvchi psixologdir.

So‘nggi yillarda mamlakatimizda logopediya sohasi jadal rivojlanmoqda. Quyidagi tashabbuslar bunga yaqqol misoldir:

- “Ustoz-2021” milliy mukofoti doirasida eng ilg‘or logopedlar taqdirlandi;
- Toshkent tibbiyot akademiyasi va Chirchiq davlat pedagogika universitetida logopediya bo‘yicha malaka oshirish kurslari yo‘lga qo‘yildi;
- 2022-yildan boshlab maktabgacha ta’lim muassasalarida logoped shtatlari kengaytirildi;
- Raqamli logopediya loyihalari ishlab chiqilib, eshituv nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun mobil platformalar sinovdan o‘tkazilmoqda.

Bu islohotlar natijasida minglab bolalar nutqiy rivojlanish bo‘yicha mutaxassis yordamini olish imkoniyatiga ega bo‘ldi.

Xulosa

Nutqni rivojlantirish — bu nafaqat so‘z boyligini oshirish yoki tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish, balki bolaning tafakkuri, muloqoti, emotsional holati va shaxsiy o‘shishini ta’minlaydigan murakkab psixologik-pedagogik jarayondir. Logoped bu jarayonda eng muhim vositachi hisoblanadi. U bolaning nutqini tuzatish bilangina cheklanmay, uni jamiyatda o‘z o‘rnini topa oladigan, o‘ziga ishonchli shaxs sifatida tarbiyalaydi. Shu bois, zamonaviy logopedik yondashuvlar, innovatsion texnologiyalar va insonparvarlik tamoyillariga asoslangan ta’lim tizimi bolalar nutqining sog‘lom va tabiiy rivojlanishiga

zamin yaratadi. O‘zbekiston logopedlari ana shunday maqsad yo‘lida fidokorona mehnat qilayotgan, har bir so‘zi bilan nur sochuvchi, har bir mashg‘uloti bilan hayotga umid baxsh etuvchi zamonaviy pedagoglardir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Shirinova M.X. “Nutqni rivojlantirish metodikasi”. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020. – 178 b.
2. Rajabova S.N. “Maxsus pedagogika: nazariya va amaliyot”. – Toshkent: Istiqlol nashriyoti, 2019. – 240 b.
3. Murodova G.F. “Bolalarda nutq buzilishlarini korreksiyalashda innovatsion yondashuvlar”, “Samarali ta’lim va barqaror innovatsiyalar” jurnali, №2, 2023-yil.
4. Tursunova N.S. “Nutq rivojlanishida eshituv faoliyatining o‘rni”, Chirchiq davlat pedagogika universiteti ilmiy axborotnomasi, 2022-yil.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Nogironligi bo‘lgan shaxslarni qo‘llabquvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2021-yil 13-dekabrdaqi PQ– 53-son qarori.
6. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. “Maktabgacha ta’lim muassasalarida logopedik xizmatni tashkil etish bo‘yicha nizom”, 2022-yil.
7. Ziyonet